

pomagati. Nevidne vezi so mu vezale roke, da jih ni mogel ganiti, zato se je predal občutku nemoči, dolgo negibno ležal na postelji in strmel v strop.

Leon se je sedaj odpeljal, razdvojenost in obup pa sta ostala. Jeran se vse dopoldne ni mogel resno oprijeti nobenega dela. Vse se mu je zdelo brezsmiselno. Z vilami je brkljal po hlevu, pa bi najraje še tisto pustil v nemar, sedel v kot na steljo in se prepustil usodi. Naj se zgodi, kar se mora! Saj so njegove roke, ki so mu brezmočno visele ob telesu, preslabe, da bi zadržale plaz, ki jim je grozil.

Anton se je proti poldnevu vrnil sam.

»V mestu je ostal,« je odgovoril na očetov vprašujoči pogled. »Opravke ima, je rekel, morda za nekaj dni.«

Stari Jeran je globoko vzdihnil. Bilo mu je kakor obsojencu, ki so mu odgodili smrt. Kakor bolnik je postaval okoli hiše in zaman iskal miru. Tudi jed mu ni dišala. Zatekal se je k žganju, a še v njem ni našel prave tolažbe. Ponoči mu je spanec bežal z oči. Od večernega do jutranjega mraka so se minute stekale v noč kakor ure v večnost. Zjutraj je vstal s temno podplutimi očmi in pepelnat v obraz.

»V postelji bi ostali, oče,« mu je prigovarjala Tinka, ki se je bala za njegovo zdravje.

»Še noč je veliko predolga,« se je branil Jeran in odklanjal njeno skrb. Saj mu ne more pomagati.

(Dalje prihodnjič)

NAŠI PROBLEMI

MARGINALIJE K DISKUSIJI O UREDITVI NAŠIH VISOKIH ŠOL

Dolfe Vogeltnik

Diskusija, ki se vodi že dobrega pol leta o osnutku zakona o univerzah, je po pravici zbudila veliko zanimanje v vsej jugoslovanski javnosti. O tem pričajo mnogi članki, ki so izšli v našem dnevnem in revijalnem časopisju o vprašanih naših visokih šol. V mislih imam članek Mitre Mitrovića v januarški številki Naše stvarnosti, polemiko, ki jo je sprožil v Novi misli Stevo Dediđer in ki so jo nadaljevali dr. Savić, dr. Belić in drugi, in mnoga tehtna razmišljanja in krajše pripombe, ki so jih objavljali beograjske Univerzitetne novine, zagrebški Sveučiliški list in dnevno časopisje. Tudi slovensko časopisje je, čeprav v manjši meri in šele v zadnjem času, vidneje poseglo v diskusijo.

Splošni organizacijski okviri, v katere je vklenjeno delo in življenje naših visokih šol, so ostali v bistvu še vedno nespremenjeni. Nespremenjen je ostal stil dela, in prav tako se gibljejo odnosi, ki dajejo barvo univerzitetni atmosferi po tradicionalnih poteh.

Vendar pod to navidez mirno gladino klijejo in skušajo pognati korenine nove oblike, ki so deloma plod zavestnega stremljenja, oblikovati naše visoko šolstvo na osnovi novih socialističnih pogledov, v veliki meri pa so podzavestni rezultat širokega toka, ki zajema vse jače naše celotno družbeno življenje in ki si skozi njega utira pot socialistična preobrazba naše družbe.

Nedvomno dozoreva čas, ko bo treba napraviti skrbno bilanco dosedanjega razvoja našega visokega šolstva. Pazljivo bo treba pretresti, kam nas je dosedanji razvoj pripeljal. Preiskati bo treba nove oblike, ki jih je življenje prineslo, videti, koliko nosijo v sebi socialistične elemente, elemente napredka in rasti, in v koliko niso nekateri od njih morda izraz slepega razširanja plevla ali pa celo skrite starih tendenc, ki vlečejo nazaj. Plevel je treba odstranjevati, da bo rast čim bolj svobodna in čvrsta.

Pred takimi in podobnimi nalogami stojimo, ko razpravljamo o osnutku novega okvirnega zakona o univerzah.

1

Prišlo je polagoma v navado, da se je v naši javnosti še v najbližji preteklosti gledalo na našo univerzo in visoke šole nekam pošev, z viška. Čule so se opazke, izrečene in še česče neizrečene, ki so kazale z omalovažujočo gesto na našo univerzo kot na neogljenčka, ki je v splošnem socialističnem razvoju jako zaostal in ki ne vemo prav dobro, kako in kaj bi z njim.

Res je, da je naše kulturno življenje nasploh in da je še posebej naše šolstvo in visoko šolstvo relativno zaostalo za naglim razvojem gospodarstva. Vendar ni treba, da se spominjamo tega z neko melanholijo ali pa z žolčem v srcu. Nujno je bilo in nam vsem je razumljivo, da smo v prvih letih morali posvetiti vse svoje sile, fizične in duševne, razvoju materialnih osnov novega življenja, ki smo si ga urejali.

Ko smo načrtno uravnavali našo materialno proizvodnjo, nas je življenje kmalu naučilo in izučilo, da igrajo bistveno vlogo pri poskusih uravnavanja tako imenovani »proporci«, to je notranja sorazmerja med različnimi stranmi gospodarstva, ki jih je treba skrbno čuvati, ako ne želimo priti v zagate. To so bili na primer proporci med poljedelstvom in industrijo, med lahko in težko industrijo, med blagovnimi skladi in kupno močjo potrošnikov ipd. Če smo se sem in tja prevzeli in menili, da se nam ni treba nanje ozirati, ali pa če so nam zunanje nuje prevrnile račune, smo zahajali v težave.

O proporcih in o njihovem pomenu smo po navadi govorili, misleč samo na materialno proizvodnjo, na gospodarstvo.

Počasi uvidevamo vedno bolj, da obstaja izredno važen proporc tudi med materialno proizvodnjo v celoti in med splošnim razvojem kulture, in še posebej med materialno proizvodnjo in razvojem šolstva in znanosti.

Nagel razvoj materialne proizvodnje zahteva v vedno večji meri strokovno izvežbanih in izšolanih kadrov, počenši od kvalificiranih strokovnjakov, ki jih more dati samo naše visoko šolstvo. Zveza med storilnostjo v gospodarstvu, tem osnovnim vzodom našega celotnega socialističnega sistema, in med

šolstvom in znanostjo, je očitna in zelo tesna. Splošna strokovna raven naših kadrov v gospodarstvu bistveno vpliva na storilnost dela, torej na akumulacijo, splošni strokovni nivo pa je prav tako v bistveni zvezi z našim šolstvom in znanostjo. Stvari so tesno povezane in neločljive. Zaostalost v razvoju našega šolstva in znanosti, z drugimi besedami disproporc med neposredno proizvodnim delom in med »družbeno koristnim« delom neproizvodnega značaja, mora na dolgo roko početi zavirati daljne dviganje storilnosti, to se pravi rast akumulacije.

Zdi se mi, da se te zveze vse premalo zavedamo. Razlogov za to je nedvomno več. Morda je glavni razlog ta, da vpliva razvoj šolstva in znanosti na dvig storilnosti v gospodarstvu šele na dolgo dobo. Šolstvo, gledano v celoti, je izredno dolg, pravzaprav najdaljši »proizvodni proces«. Pričenja s sedmim letom in traja povprečno dvanajst, pri višjih kvalificiranih pa do dvajset in trideset let. Zaostalost v razvoju šolstva se zato pričinja kazati šele čez dolgo vrsto let. (Ne smemo pozabiti v tej zvezi, da tudi »investicije« za šolstvo ne morejo dati čez noč plodov.) Dolžina »učne dobe« nas kaj lahko zavaja v to, da se vdajamo iluziji, da je vse še nekako v redu, ker še ne čutimo neposrednih konkretnih posledic nesorazmerja, ki se medtem morda že občutno pojavlja. Drugi razlog, da posvečamo premalo pozornosti odnosu med proizvodnjo in stanjem šolstva, je nedvomno tudi v tem, da so te veze same po sebi zelo slabo raziskane in da jih tudi ni lahko proučevati. Te vezi niso otipljive in očitne. Odpad v proizvodnji se lahko otiplje, vidi se po navadi na prvi pogled. Nestrokovnost ali pa šušmarstvo posameznika se sicer ne dá otipati, a ga vendar kaj kmalu ugotoviš in nezgodo odpraviš. Pomanjkljiva strokovna sposobnost cele generacije, ko se začenja pojavljati, pa je nekaj neopaznega, neprijemljivega, ki se vpleta v vse celice gospodarskega mehanizma in ga zavira v razvoju. Hitrega zdravila proti njej ni.

2

Dejali smo, da lahko pride do nevšečnih disproporcev znotraj same materialne proizvodnje, pa tudi med materialno proizvodnjo kot celoto in med šolstvom in znanostjo kot celoto. Kako pa je posebej z našim šolstvom? Ali niso tudi v njem skrita nesorazmerja, ki ovirajo njegovo ustalitev in razvoj? Ko v zadnjem času tako vneto diskutiramo o vprašanjih naših visokih šol, nam diskusija stalno uhaja od visokih šol in se razliva na problematiko srednjih šol; pa tudi tu jo je težko zaježiti, da ne bi zadela navsezadnje na vprašanja naših osnovnih šol in se nezadovoljna in nezadovoljena zopet vračala na srednje in visoke šole. Pri razpravljanju o vprašanjih naših visokih šol se nam znova razgrinjajo v vsej ostrini resna nesorazmerja, ki vladajo v celotnem sistemu šolstva pri nas. Znanost in znanstveni inštituti niso v zadostni meri usklajeni z univerzo in visokimi šolami, univerza ne s srednjo šolo niti srednje šole z univerzo, in prav isto velja za odnos med srednjim šolstvom kot celoto in osnovnim šolstvom.

Kaj naj v tej situaciji storimo?

Nedvomno stoji pred nami vprašanje temeljite reforme našega celotnega šolstva. Vendar, ali naj zopet sedemo za zelene mize in izdelamo do zadnje podrobnosti vesoljni in odrešilni načrt vsega šolstva in ga potem z dekreti poskušamo oživiti? Prav gotovo bi to bila povsem zgrešena pot. Sličila bi po-

skusom, ki so nam še v dobrem spominu iz gospodarstva, ko smo si domišljali, da je mogoče iz enega centra planirati vse, od železniških lokomotiv do vezalk pri čevljih. Nedvomno treba začrtati splošne smeri. To smo storili že večkrat. To niti ni samo po sebi tako težko, posebno ker ozračje, ki se v njem vsak dan gibljemo, dobiva vedno gostejše socialistične barve in nas skoraj spontano vodi v pravo smer. Vendar od najbolj splošnih smernic moramo preiti h konkretnjšim resnicam. Tu pa postaja stvar težavnejša. Čim bolj se bližamo življenju, tem bolj pestre oblike se nam kažejo. Problemi postajajo vse bolj konkretni, raznoliki, mnogoteri.

Treba je zgrabiti stvar na pravem koncu.

5

Pričeli smo našo diskusijo, resno, temeljito in obširno diskusijo, in sicer to pot z univerzo. Pri vrhu. Pri vrhu? Ali ne bi bilo pravilneje, pričeti z razpravljanjem od spodaj, z osnovnimi šolami?

Zdi se mi, da smo na pravilnem koncu zgrabili vprašanje.

Univerze in visoke šole imajo v celotnem sistemu našega šolstva ključni položaj. So nekaj sličnega kot težka industrija v okviru gospodarstva. Univerze in visoke šole »proizvajajo«, če smemo tako reči, neposredno ali pa posredno učni kader za skoraj celokupni naš šolski sistem. Kolikor trpi naš šolski sistem na pomanjkanju odnosno na nedovoljni strokovni izobrazbi učnega osebja (in to je nedvomno ena od njegovih resnih slabosti), se mi zdi očitno, da je treba zastaviti vse sile prav za dvig naše univerze. Sicer se gibljemo v začaranem krogu. Srednje šole se pritožujejo nad univerzo, da jim pošilja v strokovnem pogledu pomanjkljivo usposobljen kader, ki potiska raven srednjih šol navzdol. Univerza pa se s svoje strani pritožuje, da dajejo srednje šole mladim generacijam, ki stopajo na univerzo, v tej meri pomanjkljivo splošno izobrazbo, da tega ne more univerza več popraviti in da zaradi tega nujno pada celotni nivo študija na univerzi.

Treba začarani krog presekatiti na najboljčutljivejšem mestu. In to so univerze in visoke šole.

4

Zvezni svet za znanost in prosveto v Beogradu je izdelal lani na jesen prvi osnutek okvirnega zakona o univerzah in ga dal v javno diskusijo. S tem je neposredno sprožil razpravljanje o ureditvah visokih šol, ki teče vse do danes.

Predhodna javna, svobodna, demokratična diskusija, ki naj pripravlja pot sprejetju zakona, je nedvomno način, ki smo nanj lahko ponosni. Ta način ne pomeni samo ene od oblik socialistične demokracije, ampak predstavlja tudi izredno dragoceno metodo, ki omogoča, da se postavke in formulacije osnutka zakona v križnem ognju javne diskusije preizkušajo, preverjajo, popravljajo in izpopolnjujejo z novimi in svežimi idejami.

Predhodna diskusija pa more dati dragocene rezultate samo pod pogojem, če je organizirana na način, ki stvarno omogoča, da se mišljenja neovirano porajajo in svobodno iznašajo. Diskusija mora biti zastavljena tako, da tako neovirano manifestacijo različnih mišljenj ne samo principalno dopušča, ampak da jo tudi tehnično omogoča oziroma olajša.

V enem in drugem pogledu so se javljale (ne sicer v odločilni meri) v sedanji diskusiji primese in tendence, ki so preprečevale, da bi se našle vselej najboljše formulacije in rešitve. Zdi se mi prav, če na nje opozorim, ne zaradi kakršnekoli rekriminacije, ampak zato, da jih ne zamolčimo (o njih se je dosti govorilo), da se ob njih učimo in si olajšamo, da se jim v bodoče izognemo.

Prva prilična slabost organizacije diskusije je bila, da je potekala »kampanjsko«. Prvi osnutek zakona se je pojavil lani na jesen. Diskusija je bila takrat najbolj sveža, intenzivna in živa. Za tem je stvar zamrla, dokler se ni pojavila na začetku tega leta druga redakcija osnutka. Sukala se je samo v krogu »državne linije«. Do sindikalnih društev univerzitetnih delavcev ni prodrla. Tako je tudi vsaka širša diskusija odpadla. Zdi se, da redaktorjem osnutka ni bilo mnogo do široke diskusije. Nedavno se je pojavila tretja, poslednja redakcija osnutka, a rok za diskusijo je bil odmerjen izredno kratko. Tej prvi slabosti organizacije diskusije se je pridružila še druga, občutnejša. Prva diskusija je dala bogato žetev. Prišlo je do mnogih pripomb, kritik, splošnih sugestij in konkretnih spreminjevalnih predlogov. Večina, če ne vse univerze in visoke šole ter sindikalna društva univerzitetnih profesorjev so neke bistvene formulacije osnutka kritizirali kot ne dovolj jasne, ne dovolj utemeljene oziroma kot nesprejemljive. In vendar sta druga in tretja redakcija osnutka zakona pustili te kritizirane formulacije povsem neizpremenjene, ne da bi redaktorji objavili kakršnekoli protiargumente, ki bi diskusijo poživili oziroma jo uravnavali v novo smer. Razumljivo je zato, če so se pojavili po tretji redakciji znaki nezainteresiranosti, pomalo razočaranosti, češ saj nima smisla započeti diskusije znova, ko so pa obširne prvotne kritične pripombe, kot je kazalo, naletele na gluha ušesa. In ne bomo se čudili, da so se pojavili v sedanji zaključni fazi diskusije dvomi, ali je vsa stvar že v tej meri dozorela, da se osnutek lahko preda ljudski skupščini v končno presojo in glasovanje.

5

Socialistično samoupravljanje ali univerzitetna avtonomija — to je bila osnovna dilema, ki je deloma odkrito, še bolj pa pridušeno in morda celo podzavestno odzvanjala iz univerzitetne diskusije.

V resnici pa gre za osnovno vprašanje celotni smeri, v kateri je treba izgrajevati naše visoko šolstvo.

Izbira za nas ni težavna. Samoupravljanje je naše veliko in revolucionarno odkritje predvsem na gospodarskem področju. Samoupravljanje je temelj socialističnega združevanja in dela sploh. Samoupravljanje pomeni vero v delovnega človeka in sprostitev njegovih kvalitiet, vero v to, da bodo ljudje, ki neposredno delajo, bilo v proizvodnji ali pa v prosveti in znanosti, našli sami, brez nepotrebne vmeševanja od zunaj in komandiranja od zgoraj najboljše oblike dela in najboljše konkretne rešitve. Kakor prepuščamo danes neposrednim proizvajalcem v samostojno upravljanje podjetja in polno odgovornost za njihovo vodstvo, prav tako prepuščamo tudi neposrednim delavcem na kulturnem in znanstvenem področju upravljanje družbenih ustanov, zraslih na tem področju človeškega udejstvovanja.

Res je, pojem samoupravljanja za univerze ni nov. Univerzitetna samouprava, ali kakor smo jo imenovali, univerzitetna avtonomija sega daleč

v zgodovino. Odigrala je često progresivno vlogo. Zato je blizu vprašanje, ali se morda pojem socialistične samouprave univerze ne krije s tradicionalnim pojmom univerzitetne avtonomije. Kljub sličnostim se mi zdi, da gre za neke bistvene razlike v pogledu na eno in drugo obliko združevanja. Univerzitetna avtonomija je zrasla iz borbe univerz za njihovo samostojnost proti vladajočemu družbenemu okolju, ki je težil, da zaslužni svobodno misel na univerzitetnih tleh. V tej borbi so se univerze skušale izdvojiti iz družbe in dvigniti nad njo. Kolikor je bilo vladajoče družbeno okolje reakcionarno in so bile univerze nosilke svobode misli in napredka, je bil boj za njihovo avtonomijo progresiven. Pri obrnjenih vlogah pa je seveda poudarjanje načela avtonomije postalo nujno regresivno.

Načelo socialistične samouprave ne raste iz borbe univerze proti samovolji družbe, ki bi težila, da zaslužni in zatre svobodno znanstveno misel; ono raste iz zaupanja in vere, ki jo ima socialistična družba v univerzo in iz spoštovanja, ki ga kaže do svobodnega razvoja duha. Univerza se pri načelu socialističnega samoupravljanja ne odvaja od družbe in dviga nad njo, ampak se vključuje vanjo in njej podreja. To podrejanje je seveda samo načelnega pomena. Ono ne krni samostojnosti v opravljanju funkcije, ki jo družba univerzi poverja, ampak pomeni načelno odgovornost univerze pred družbo. Splošni družbeni nadzor, ki je izraz te odgovornosti univerze na ven, je zato prva bistvena črta socialistične samouprave za razliko od tradicionalne avtonomije. Drugo bistveno odliko socialistične samouprave pa vidim v odgovornosti uprave in vodstva univerze na znotraj, do znanstvenega in učnega delovnega kolektiva univerze. Ta se kaže v zahtevi po notranji demokratizaciji uprave. Načeli družbenega nadzora in notranje demokratizacije uprave se mi zdita bistveni zahtevi vsakega resničnega socialističnega samoupravljanja.

6

Zahteva po družbenem nadzoru je revolucionarna novost, ki jo prinaša osnutek univerzitetnega zakona. Ne gre seveda samo proklamirati načelo družbenega nadzora. Treba je najti konkretne primerne oblike, ki naj se v njih družbeni nadzor ostvarja. Od konkretnih oblik bo zaviselo v bistveni meri, ali bo družbeni nadzor ostal samo praznična parola, ali pa bo tista živa, stalno delujoča sila, ki bo do neke mere avtomatično zavirala nastajanje in razraščanje raznih birokratskih in monopolističnih tendenc, ki na kulturnem področju delujejo tem bolj rušeče in razdiralno, ker se zavijajo v tisočere zanke, spletke in spletke, favoriziranja, intrigantstvo in kar je še sličnih negativnih izrastkov, ki jih življenje stalno poraja.

Na gospodarskem področju je stvar neprimerno bolj preprosta. Družbeni nadzor se tu javlja v obliki močnega orožja evidence. Precizne analize številčnih pokazateljev in bilansnih ravnotežij neusmiljeno odkrivajo birokratske izrastke in bijejo po njih. Poleg njih se pojavlja na področju gospodarstva še drug izredno močan faktor, ki zavira razraščanje monopolističnih in birokratskih tendenc. To je spontana in množična neposredna reakcija potrošnikov, delovnih ljudi, ki čutijo neposredno na svoji koži posledice špekulativne igre s cenami, skrivanje blaga, nedovoljenih dobičkov in razmetavanje ljudskega premoženja.

Vsega tega na področju kulture ni. Stvari so tu težko otipljive, skrivajo se često za lepimi oblikami, umetnimi konstrukcijami, še češče pa si odevajo najstrašnejše orožje kulturnega monopolizma: načrtni molk in zavestno ignoriranje.

Družbeni nadzor se mora tu zateči h glavnemu, očiščujočemu in odrešujočemu sredstvu, k zahtevi po javnosti. Javnost vseh važnih rešitev in odločb na področju kulture in znanosti, javnost v pogledu osebnih kvalitiet in strokovnih sposobnosti za vodilne funkcije v kulturnem življenju, javnost njihovega dela, borba proti anonimnosti vsake vrste je glavno orožje in edino učinkovito orodje družbenega nadzora. Osnutek univerzitetnega zakona je specificiral in konkretiziral načelo javnosti v raznih oblikah, ki moramo po njih stremeti, da postanejo last ne samo univerzitetnega življenja, ampak da prodró v delovanje in snovanje vseh naših kulturnih institucij. Postati morajo ne samo pravno načelo, ampak moralni postulat vsakega kulturnega udejstvovanja.

Osnutek univerzitetnega zakona zahteva, da univerza obvešča javnost o svojem delu, in še posebej navaja, da mora biti letno poročilo rektorja, ki vsebuje temeljni pregled dela in problematike univerze, predhodno, to je preden se vrši letna skupščina, objavljeno. S tem se omogoča, da se razvije o univerzitetnem delu in problemih univerze javna diskusija in javna kritika, ki more dati mnogo koristnih sugestij, mimo katerih univerzitetna skupščina kot vrhovni organ univerze v svojem podrobnem razpravljanju ne bo mogla. Osnutek zahteva dalje, da sklicujejo vse fakultete obvezno letne javne konference, katere vabijo zastopnike raznih strokovnih, znanstvenih in družbenih organizacij, ki so na področju, ki mu pripada delo fakultete, posebno zainteresirane. Javne konference so originalna in pomembna zamisel, ki povezuje fakultete čim tesneje z ustreznim področjem družbenega življenja in ustvarja atmosfero medsebojnega zaupanja in pomoči med delom na fakulteti in med javnostjo. Treba se je še dotakniti tretje izredno važne konkretizacije načela javnosti, ki jo predvideva osnutek zakona. To je načelo javnega konkurza za vsako novo mesto učnega in pomožnega učnega osebja. Načelo javnega konkurza je pri univerzah že od nekdaj veljalo, tem manj pa uspeva, da bi se udomačil javni konkurz v drugih panogah kulturnega udejstvovanja. Odmikanje od javnega konkurza pomeni stalno nevarnost, da pride do pojavov sinekur in protekcijonizma, in ovira, da bi se pravi ljudje našli na pravih mestih. Osnutek zakona je še poostril načelo javnega konkurza na način, za katerega bi bilo zelo koristno, da bi se udomačil pri vseh pomembnejših izvolitvah in imenovanjih. Ne zahteva se samo, da bodi konkurz javen; javna morajo biti tudi poročila referentov, ki predlagajo določene osebe za razpisana mesta. S tem postaja javni nadzor še prav posebno učinkovit. Težko si je namreč zamisliti, da bi se našel referent, izbran vedno med najuglednejšimi osebami iz stroke, ki bi hotel ali želel napisati ugodno javno poročilo in priporočilo za osebo, o katere kvalitetah ni najbolj čvrsto prepričan.

Javnost dela, javne konference, javni konkurzi — vse to ustvarja neke vrste družbeni avtomatizem, ki žene sam po sebi razvoj v smeri vse večje demokratizacije in prav tako sam po sebi zavira porajanje in razraščanje monopolizma v kulturi.

Ostane še načelo notranje demokratizacije uprave in vodstva univerze in fakultet oziroma, če gledamo malo širše, vprašanje notranje demokratizacije vodstva katerekoli kulturnih institucij.

Tudi to načelo je bistveni atribut socialističnega samoupravljanja. To načelo pomeni odgovornost vodstva ustanove na znotraj, do vseh članov delovnega kolektiva ustanove. Mehanizem samoupravljanja more uspešno delovati samo pod pogojem, če se morejo stekati v vodstvo ustanove neprenehoma žive in tvorne izkušnje in pogledi, ki se porajajo ob delu in ustvarjanju vsakega člana delovnega kolektiva. Vodstvo in uprava ustanove mora stalno predstavljati vse najboljše, kar premorejo člani kolektiva. Vsako napredno mišljenje mora imeti enako šanso, da pride v sklepih in zaključkih uprave kolektiva do izraza.

Pri univerzah in fakultetah je notranja demokratizacija uprave zagotovljena v načelu z obstojem univerzitetne skupščine in fakultetnih svetov, ki so največji organi univerze oziroma fakultet. Rektor odnosno dekan je samo izvršilec volje teh kolegijalnih organov in je vezan pri vodstvu ustanove na njihove zaključke.

Načelo kolektivnega odločanja prodira vedno bolj tudi v vse ostale naše kulturne ustanove, o čemer nam zgovorno pričajo različni sveti (umetniški, literarni, likovni, uredniški itd.), ki se skoraj povsodi snujejo. Seveda značaj teh svetov še ni povsod jasno in čvrsto odrejen. Često se še čujejo ugovori, da treba s snovanjem svetov počakati, češ, da stvari še niso dovolj dozorele. Pojavlja pa se tudi težnja, da se svetom dodeljuje neodrejena in podrejena vloga nekakega neobveznega svetovalca, ki se nanj direktor oziroma upravnik ustanove obrača samo tedaj, če se mu to zdi koristno in primerno. Take tendence nimajo seveda nič skupnega s stremljenjem po stvarni demokratizaciji notranje uprave v kulturnih ustanovah. Na drugi strani pa je tudi gotovo, da samo s pravnimi določili ne bomo rešili tega vprašanja. Notranje demokratične sile v vsaki ustanovi morajo same zoreti in si priboriti tisto mesto, ki jim gre pri splošni demokratizaciji našega družbenega življenja.

Na kraju še pripomba o statusu univerzitetnega učitelja, kot ga navaja osnutek zakona. Koncept, ki ga osnutek zastopa, je zbudil toliko nespornostim in kritičnih pripomb z vseh strani, zasejal brez potrebe prilično nezaupanje in vznemirjanja, da se moramo čuditi, zakaj so uredniki osnutka, skoraj bi dejali, trdoglavo vztrajali pri svojih formulacijah, ne da bi svoje poglede skušali kakorkoli pojasniti in utemeljiti.

Teze k osnutku zakona, ki so bile na žalost prav na tem mestu preskromno in ne dovolj jasno formulirane, postavljajo sledečo alternativo: Ali naj bo univerzitetni profesor poklic ali družbena funkcija? Uredniki so se odločili za koncept družbene funkcije in ga skušali čim dosledneje izvesti.

Ni dvoma, da je treba ceniti delo univerzitetnega profesorja kot važno družbeno funkcijo, kakor je treba gledati v socializmu na vsako javno službo kot na družbeno funkcijo. Takšno pojmovanje družbene funkcije ne bi moglo zbuditi pomislekov.

Vendar osnutek zakona postavlja povsem specifično koncepcijo družbene funkcije. Gre za alternativo: družbena funkcija ali poklic. Iz

mnogih podrobnih določb, ki urejajo položaj univerzitetnega profesorja, se vidi prilično jasno, da je redaktorjem lebdela pred očmi analogija univerzitetnega profesorja s položajem ljudskega poslanca ali morda s položajem sodnika. To se jasno vidi iz splošnih pogojev za doseg položaja univerzitetnega profesorja, kjer se strokovno znanstvena usposobljenost kandidata postavlja na drugo mesto, kot nekaj sekundarnega, na prvo mesto pa molče očitno njegova družbena primernost. To sledi prav tako iz osnove in izrecne postavke osnutka, da družba p o v e r j a vršitev te funkcije določeni osebi samo z a č a s n o, kratko dobo treh ali petih let. Po izteku te dobe funkcija univerzitetnega učitelja avtomatično ugasne. Profesor, ki želi še dalje ostati na univerzi, mora ponovno »kandidirati«. Podvreči se mora ponovno povsem istemu, zelo obsežnemu postopku (javen konkurz, pisanje referatov, volitve in potrditev od republiškega organa za šolstvo in prosveto), ki velja za vsakega, ki se prvič poteguje za mesto na univerzi. Taka procedura se v resnici more zamisliti in opravičiti samo v primeru, če gre za vršitev neke pretežno ali slično reprezentativne družbene funkcije, kot je na primer funkcija ljudskega poslanca, člana ljudskega odbora, voljenega predstavnika neke družbene organizacije in podobno. Že pri sodniku, kjer se njegova družbena funkcija predstavnika ljudske oblasti, ki v njenem imenu izreka sodbo, že zelo prepleta z nujnostjo temeljite strokovne pravniške izobrazbe, je poklicni element zelo poudarjen, zaradi česar potiska osnutek novega zakona o sodnikih zelo v ospredje stalnost vršitve te funkcije.

Kako je v tem pogledu z delom univerzitetnega profesorja? Zdi se mi, da je vsaka analogija z ljudskim poslancem ali sodnikom in sploh vsako poigravanje z mislijo, da gre tu za opravljanje nekih »reprezentativnih« funkcij močno zgrešeno. Ljudski poslanec, sodnik ali odbornik katerekoli družbene organizacije v svojem delu predstavlja ljudsko oblast oziroma organizacijo, ki ga je volila. On z a s t o p a n j e n o v o l j o. In univerzitetni profesor? On je dolžan uvajati mlade ljudi v znanstveno delo, učiti jih kritičnega svobodnega pogleda in se sam predajati znanstvenemu raziskovanju in odkrivati nove resnice. Bilo bi povsem tuje našemu gledanju na razvoj znanosti, ako bi se igrali z mislijo, da profesor svoje znanstvene izsledke »izreka« ali »razglaša« v imenu ljudstva ali pa v imenu univerze ali bilo katerekoli organizacije. Takšno sliko o znanstvenem delovanju si je mogla ustvariti edino sovjetska birokracija, kjer se v zadnji instanci znanstvene resnice ne odkrivajo, ampak dekretirajo z raznimi »postanovljenji«.

Delo univerzitetnega profesorja ni nikakršna reprezentativna družbena funkcija, ampak je poklic, težak in odgovoren poklic znanstvenika in pedagoga, ki zahteva izredno dolgo in specializirano pripravo. Družbena funkcija je samo toliko, kolikor je vsak javen poklic, ki ga nekdo v socializmu vrši v korist družbe, družbena funkcija. Vsako drugačno tolmačenje vodi v nejasnosti, v metafizične koncepcije, ki morejo samo škoditi.

Čemu torej, se vprašam, vsa izumetničena konstrukcija »družbene funkcije, ki se začasno poverja«, ki jo postavlja in na kateri vztraja osnutek zakona?

Zdi se mi, da je v glavnem odločalo stremljenje, da se nekako teoretsko prepričevalno izvede karakter nestalnosti poklica univerzitetnega profesorja. Vendar je spričo neživljenjskosti cele konstrukcije formulacija morala postati neprepričevalna. Zakaj ne javno in preprosto, brez prikrievanja govoriti o tem, da se sposobnosti univerzitetnega profesorja od časa do časa

preverjajo? Mislim, da je takšna zahteva povsem na mestu, saj sledi iz enega od osnovnih načel socialističnega samoupravljanja, namreč iz načela splošnega družbenega nadzora, ki se mu tudi posamezno delo univerzitetnega profesorja ne more in ne sme principialno odtegniti. Vendar vsa stvar je v načinu, kako se ta družbeni nadzor, to preverjanje sposobnosti vrši. Moramo se predvsem otresti nevarne iluzije, da bi vsa komplicirana procedura periodičnega obnavljanja javnih konkurzov za vse učno osebje privedla do zaželenega uspeha. Ne samo, da se tehnično ne da zamisliti in bi se nujno kmalu izrodila v golo birokratsko formalnost, ampak bi, kar je v tem primeru usodnejše, zrahljala v temeljih osnovno sredstvo družbenega nadzora nad kvaliteto učnega osebja, namreč javni konkurz in volitve za nove docente in profesorje. Težišče pozitivne selekcije in družbenega nadzora mora biti na tem mestu; tu treba postaviti in vztrajati pri strogih pogojih in tehtnem premisleku, tu treba zaostriti odgovornost vsakega člana, referentov in celotnega fakultetnega in univerzitetnega kolektiva, da bo pravilno izbiral in volil najdostojnejše in najspodobnejše kandidate. Odpiranje možnosti ponovnih volitev na kratko dobo treh ali petih let bi nujno dovedlo do zniževanja kriterija, do prepuščanja odgovornosti nekemu abstraktnemu mehanizmu ponovnega »poverjanja«, na prepuščanje odgovornosti za volitve konec konca državnemu organu, ki v teh primerih v zadnji instanci volitev odobri ali pa zavrže. Torej rakova pot, namesto pot naprej.

Kritika koncepta, kot ga uvaja osnutek zakona, ne pomeni torej, da se je treba odreči potrebi preverjanju učnega osebja. Vendar je treba dati preverjanju obliko, ki bo učinkovita in ne bo odvzemala znanstvenemu in pedagoškemu delu na univerzi tisti občutek miru in stalnosti, ki je za vsako resno delo neobhodno potreben. Sugestija, ki jo je dal plenum Društva univerzitetnih profesorjev ljubljanskih visokih šol, lahko služi kot dobro izhodišče za rešitev tega tako občutljivega vprašanja. Misel je preprosta. Vsakih pet let preda profesor fakultetnemu svetu izčrpno poročilo o svojem znanstvenem delu v minuli dobi. Če fakultetni svet poročilo sprejme, se s tem njegova svoječasna izvolitev avtomatično podaljša za prihodnjih pet let. Če pa bi fakultetni svet odklonil poročilo kot nezadovoljujoče, se s tem odpre vprašanje nadaljnjega obstoja profesorja na univerzi. Univerzitetni svet odnosno republiški organ za šolstvo in prosveto daje končno odločitev.

Morda bi bilo primerno zahtevati tudi v teh primerih, da fakultetni sveti objavljajo občasna poročila profesorjev o njihovem znanstvenem delu skupaj s svojim (pozitivnim ali negativnim) mišljenjem. Možnost javne kritike, ki bi bila s tem dana, bi povečavala individualno odgovornost vsakega profesorja za njegovo delo pred družbo, prav tako pa tudi kolektivno odgovornost fakultetnega sveta za oceno, ki jo daje o delu svojih profesorjev. Pozitivno stran takega postopka pa vidim predvsem v tem, da bi se javnost, posebno strokovni in znanstveni krogi stalno in podrobneje upoznivali z individualnim delom in smerjo raziskavanj univerzitetnih delavcev, kar bi vplivalo stimulatивно na razvoj znanstvenega dela, poleg tega pa pripomoglo h koordinaciji individualnih znanstvenih naporov.

Naj že uredimo način preverjanja tako ali drugače, izhodišče nam mora biti vera in zaupanje v moč in razvoj demokratičnih sil na sami univerzi. Saj to je temelj socialistične samouprave, ki jo povsod uvajamo, na tej veri počiva koncem koncev celotni socialistični koncept družbenega razvoja.